

ԲԱԶՄԱՎԵՊ ՀԱՆՐԱՍԱՐԱՆ

1843

1899

1843-1899

ՀԱՏՈՐ ԾԷ ՅՈՒՆՈՒՍԻ

ՈՂԶՈՅՆ

ՂԶՈՒՆԵՆՔ նոր տարին՝ նոր մտքով, ողջունենք հայրենի նոր սերունդը նոր կրթութեամբ եւ նոր մեծոտով:

Սահեցան արտաշարժ տարիներ, որոնց մէջ թշուառը ձայն տուաւ, արդարութեան բողոքներ թնդացուց, բայց իւր արծազանքը մարեցաւ անտարբեր ժայռերու անդունդներու մէջ: Հանրութեան վայելած ազատ հացը, ջուրը եւ օդը մութաց, եւ ասոնց համար աշխատեցաւ, լացաւ, վիրաւորեցաւ, ընկաւ, պրեցաւ, եւ փոխարէն՝ խեց քարասիրտ զրկանքներու մրցանակներ: Անցան տարիներ եւ նորա խարխուլ էութեան մէջ՝ մնաց լոկ ջլատիչ ցնցումներ, որոց ազդեցութենէն ՆԱ բացաւ իւր աչերն, եւ երագեց՝ ուրախալի յոյսերու մէջ ծածկուած ու ճարուած ապագայ մը, յաջող՝ եթէ ո՛չ իրեն, այլ գոնէ իւր սերնդոց:

Հասաւ այն ժամանակը, ժամանակ մը յորում պէտք է դադրին տխուր եւ դիւթիչ շփնդք: Հասաւ այն ժամանակը, յորում ՆԱ պէտք է կանգնի եւ պարգէ գիտութեան դրօշը, որուն ներքեւ պէտք է կրթէ իւր մտաց դաշտը, եւ նոր սերունդը պատրաստէ իբր լուսաւոր, քաղաքակրթական լեզուն մը, գիտուն հասարակութեան մը: ՆԱ ինչպէս որ իր յոյսերու ժանգոտած շղթաներուն:

899-54

Կ'արշաւէ ամէն մի ազգ մտքի արդիւնաւոր՝ ծաղիկներով պսակելու գիւտերու ներկայ դարը․ կը պատրաստուի յաղթանակով ձգել քայլերը նոր դարու սեմին վրայ․ Հայն եւո կենայ այս նախանձեղի յաղթանակէն, չմասնակցի՝ սոյն հանդիսաւոր մուտքին, Տաւրիներն ու դարերն կը գաճալովին անցելոյ անլատակ անդունդին մէջ, բայց պատմութիւնը, որ մէն մի ազգաց ուրուականը կամ ստուերն է, կը մնայ նոյն անցելոյն հաւատարիմ եւ անկործանելի կոծող մը, որուն վրայ պիտի կարգացուի նաեւ մեր ազգին գրականութեան պատմութիւնը, զոր եթէ անտաշ, տկար եւ խաւարին գտնեն, իրաւամբ մատնանիշ պիտի ծաղրուի նա՝ եթէ « անաւասիկ ազգ մի՝ որ գիւտերու եւ ուսումնական դարու մէջ տգէտ ապրեցաւ » :

Մթնէ մեզի ծանօթ չէ՞ եթէ սուղ ժամանակի մէջ վայրենի ազգերն ի՛նչ զարմանալի յառաջադիմութեան քայլեր առին․ այրեցին անտառները, տապալեցին քարայրները, մերկացան վայրենութիւննին, կանգնեցին շէնքեր, վարժարաններ, հեմարաններ, արհեստից մեծամեծ գործարաններ, եւ մինչեւ իսկ այսօր իրենց փայլուն կացութեամբ գերազանցած են շատ մը հին քաղաքականացեալ ազգերը, իրենց ժիւր եւ արեւուն գործունէութեամբ եւ յառաջադիմութեան տենչով :

Սթափելո՛ւ է, յառաջադիմելո՛ւ է․ անաւասիկ հայուն ամենէն պաշտելի պարտքն եւ ծափահարելի գործն, որուն գործադրութիւնը ո՛չ երկրի, այլ մտքի հայ մշակներու կը պատկանի․ Թողնելու է հինը եւ գրկելու է նորը, ընտիրը եւ օգտակարը․ զայս կը պահանջէ ազգն իւր կրթական վարիչներէն, հանդիսից եւ լրագրաց խմբագրութենէն, եւ հոսակ ուրեմն մատենագիր հեղինակաւոր բանասէրներէն :

* * *

Մեր ազգին յառաջադիմութեան շէնքին հիմունք պէտք է ըլլայ՝ ԿԹՈՒԹԻՒՅՆ, կամ ԳԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՅՆ, Ազգային կրթարաններէն կը պահանջուի աւելի կորով, ոյժ, աւելի կարեւորութիւն տալ կրօնական եւ գիտական հիւղերու : ԿԹՅՔ, ԳԻՏՈՒԹԻՒՅՆ եւ ՄԻԻԹԻՒՅՆ, այս երեքը կը յօրինեն՝ կատարեալ ազգ մը :

Սիւսակ երեք բաւեր, որք ոչ միայն կրթարաններու դրանց վրայ պէտք է ոսկել․ դիմիկ տաւերով քանդակուած ըլլան, այլ եւ արմատացած աշակերտաց սրտերու մէջ : Կրօնը առանց գիտութեան, գիտութիւնը առանց կրօնից՝ եւ երկուքն՝ առանց միութեան չեն երբեք անդաստան արգասաբեր․ երեքն ի միասին պիտի մղեն հայ ազգը թշուառութեան մեղմողութենէն երջանկութեան հորիզոնը : ԿԹՅՔ, ԳԻՏՈՒԹԻՒՅՆ եւ ՄԻԻԹԻՒՅՆ․ անաւասիկ երեք մոգական աւաքներութիւնք, որոնց կը կարօտի եւ կը տենչայ հայրենի զանգուածը : Հինը կը քնանայ, նորը կը սթափի, կ'ըմբռնէ ի՛նչ է լոյսը, ի՛նչ է կրթութիւնը, ի՛նչ է գիտութիւնը, ի՛նչ է յառաջադիմութիւնը, որուն համար նա իւր կրթական հաստատութիւններէն կը ինդրէ ծրագիրնին ընդլայնել, եւ զայն եւրոպական բարձրագոյն վարժարաններու կադապարին մէջ ծովել եւ գործադրել : Ազգային կրթական վարիչները՝ եւ ող չլատանան մի քանի լեզուներ եւ տարրական ուսմունքներ աւանդելով (գիտնալ եւ կը յարգենք բացառութիւնները), իւր եթէ վարժարանները՝ սոյն լնացեալ մեթոտով պիտի մնան, ազգին յառաջադիմասէր նոր սերունդը բողոքներու իրաւացի ձայներ բարձրացնելու համարձակութիւն պիտի ունենայ :

Ան օրէն, երբ արդի մեր վարժարաններէն աշակերտն իւր աւարտալարժ՝ հրաժեշտի ողջոյնը կու տայ իւր դաստիարակներուն, նոյն օրէն՝ խեղճ պատանին մտաց յուսահատ

եւ անել բաւիղներու մէջ կը թափառի։ Նա կենաց թարմ ժամանակին մէջ՝ 9-10 տարի կը զարդարէ իւր սիրտը ու միտքը։ Բայց ի՞նչ է սորվածը, անշուն կիսկատար կըթուժին մը, երկու կամ երեք լեզու եւ գիտութեան ողորմելի տարրական ծանօթութիւններ, որոնք արդի լուսաւոր հորիզոնին մէջ, իրեն հազիւ օրապահիկ հաց մը կը հայթայթեն։ Բայց միմէ ասոր համար՝ Թշուառ աշակերտը զոհեց կենաց տասնեակ սուղ գոհարները, որոնցմով կը յուսար կորզել ընդարձակ ասպարէզ մը եւ պատրաստել յաջող եւ արդիւնալից ապագայ մը։

Ողջունելու է նոր տարին՝ նոր ոգւով, ողջունելու է նոր սերունդը՝ նոր մեթոտով։ Վարժարաններու այս ողորմելի վիճակին պատճառ՝ միայն դաստիարակները կամ վարիչները չենթադրենք, այլ նաեւ ծեռնտուութեանց պակասութիւնն։ Մուրասայ, Ռաֆայելի, Լազարեանի, Սանասարի, Նուպարի, եւ այլոց ազգաշէն բարեգործական օրինակները դեռ իրենց կենդանի ծայրը կը հնչեցնեն մեր ականջաց մէջ եւ յաւժեաւ բար պիտի հնչեցնեն։ Բայց լոկ այս ծանօթ օրինակներով՝ մեր ազգին ուսումնական շրջանակը կարելի չէ ընդլայնել։ Արդի հայ պատանիները ի սէր իրենց մտաց զարգացման՝ չեն շտապում ծեռուքին կարկառելու հարուստ ազգայնոց, յորոց կը սպասեն նորաժող կրթական հաստատութիւններ՝ մշակող բարձրագոյն գիտութեանց, միջին ու բարձր արհեստից։ Շնորհիւ դանդաղ յառաջադիմութեան՝ ըստ բաւականի բազմաթիւ մանկական եւ միջնակարգ վարժարաններ ունինք, բայց ասոնք չեն բաւեր։ Միջինէն բարձրին պէտք է բարձրանայ, որ ազգին գիտութիւնն ալ բարձրանայ։ Հերիք է (եւ ցեալ կեննքը)։ հերիք է պարսաւելի եւ անտարբեր յետամնացութիւնը։ տապալելու է հինը՝ հին տարիներու հետ, որոշելու եւ սկսելու է նորը՝ նոր տարուան եւ նոր դարու շրջանով։ Նոր եւ հին դարու սահմանագլխին վրայ Հայն եւս թողնելու է յիշատակելի գործեր, այսինքն նախ եւ առաջ՝ բարձր համարուած ազգային վարժարաններ՝ դեռ աւելի արդիւնաւոր կացութիւն մը ունենան, ինչպէս որ կը պահանջէ արդի գիտութեան ծաղկեալ դարը։ Երկրորդ՝ կազմել բարձրագոյն կրթական հաստատութիւն։

*
* *

Ըսինք տես տեսներ, որոց մին՝ թերթերն են, որք պիտի լինին ազգին յառաջադիմութեան մղող ազդակն։ Ունինք բազմաթիւ թերթեր, որոց գոյութիւնը մխիթարական է մեր արդի գրականութեան մէջ, որոց հարստութիւնը մեծ նպաստ է մտքի աղքատութեան, եւ վերջապէս անոնց ծափահարելի շարժումը մեծ յոյս մ'է փափաքելի յառաջադիմութեան։ Ազգային թերթերը իրենց լուրջ յողուածներով մեր հասարակութեան մտքի մակարդակը պիտի բարձրացնեն դէպ ի գիտութիւն, ի լոյս, եւ յազնուութիւն, եւ ի միութիւն։ — ազգին թերթերէն՝ հայ զանգուածին պահանջածն այս է։ — Տղայամիտ պայքար մը, որ կը տիրէ մեր գրական թերթերու մէջ, կը ջլատէ անոնց ամէն արդիւնքը՝ որ պիտի ազդէ ազգին վրայ։ վատ է, անազգասէր։ Խորթ, պարսաւելի է այն թերթն, որ թողով դիւցազնական նպատակը շահու խնդիրներով մոլորած՝ պայքարներ կը մղէ իւր աշխատակից թերթերուն դէմ։ մեր լուրջ թերթերը՝ նախ այս խորթ մշակներուն թերի գոյութիւնը ջլատելու ին, ուղղելու են, եւ ապա միաբան եւ միազօր առաջնորդական եւ գրական յողուածներով մտրակելու են հայ ժողովուրդը գիտութեան եւ գիտելու անդաստանին մէջ։

* * *

Հայ ազգը ի նպաստ իրեն յառաջադիմութեան երեք յոյս ունի, այսինքն, վարժարանները, թերթերը, մատենագիրները. երկու առաջինները համառօտակի շօշափելէ յետոյ անցնինք մեր յառաջադիմութեան շէնքին երրորդ սիւնին: Մեր մատենագրութիւնը, հշմարտութեան սիրտը չի վիրաւորելու համար պիտի խոստովանինք, չունի այն փայլն՝ ինչպէս երբեմն. — հողին յանձնեցինք եւ կը յանձնենք հասնարները, որոց փոխանը հայրենի երկիրը չի պարգեւեր. կ'ողբանք մեր գրականութեան լուսաւոր ջահերուն շիջման վրայ, բայց չունինք արժանի յաջորդներ որ սգաւոր գրականութեան արտասուքը սրբին: Երբեմն վարժարանները կը պարգեւէին Պէշիքթաշլըներ, Գուրեաններ, Ռաֆֆիներ եւ նման գրական դիւցազներ: Իսկ այժմ. աւելորդ է հարցմանս բացատրութիւնը, մեր արդի շատ վարժարաններուն յառաջ բերած պարգեւները՝ զայդ կը պարգեն:

Յեւրոպա՛, դէպ ի լոյս կը խուծէ կը գաղթէ հայ երիտասարդութիւնը. գովելի՛, շատ գովելի՛ գաղութ. բայց՝ այդ գաղութէն չկայ ինչ հասարակութեան՝ բայց եմէ լոկ անձնական օգուտ: Հայ երիտասարդը այժմ կը խլէ համալսարաններուն մէջ գիտութեան փայլուն ասպարէզ մը, բայց իւր արդիւնքը ամուլ կը մնայ, երբ կ'այլասերի իւր հայրենի արմատէն եւ կը հաստատուի օտար հողին եւ հասարակութեան մը մէջ. եւ դժբաղդաբար մեր ուսանողաց մեծ մասը այս ողբալի վիճակին ենթարկուած է: Այժմ, եմէ ամէն մի հայ համալսարանական անձնաւորութիւնք իրենց ամբարած գիտութիւնը չքանտէին ուղեղին խորշերուն մէջ՝ ազգին գիտութեան հորիզոնը թանձր մշուշով պատած չէր ըլլար: Կը պարծինք ազգային լէգէոն մը բժշկներու, հարտարապետներու, իրաւագէտներու, արուեստագէտներու, գիտուն երկրագործներու գոյութեան վրայ, բայց ներուի մեզ ըսել, թէ ասոնց գոյութիւնը հազիւ զգալի է. դոքա մեր գրականութեան վերեջին ամենէն մեծ թիկունք պիտի ըլլան, հիմէ իւրաքանչիւրն՝ ըստ իւր մասնահիւղին՝ ոչ օտար լեզուով այլ մայրենի գրութեամբ յօդուածներով, կամ լաւ եւս, առանձին մատեաններով՝ մշակեն ազգային մատենագրութիւնը՝ բժշկական, հարտարապետական, իրաւագիտական, երկրագործական գիտութիւններով, յորոց գրեթէ բոլորովին զուրկ է մեր աղքատ գրականութիւնը:

Մրցինք ուրեմն, զօրանանք մտքով, լոյս սփռենք գիտութեամբ, եւ ուսմանց լուսաւոր հառազայններով խաւարը փարատենք, ապագայ դարուն խորհրդաւոր դռները բանանք կրկին ոսկեղէն բանալեօք, ԳԻՏՈՒԹԵԱՄԲ եւ ՄԻՈՒԹԵԱՄԲ:

Հ. ՍԻՄՈՆ ԵՐԵՄԵԱՆ

